

Důležitou hodnotou, již si ze setkávání a rozhovorů s Jiřinou odnáším, je propojování, hledání mostů a porozumění mezi zdánlivě odlišnými světy, které ale mohou být v určitém kontextu i spojení.

Osobní vzpomínka na Jiřinu Šiklovou

Lucie Vidovičová

Je smutnou souhrou osudu, že toto číslo časopisu *Gender a výzkum* s podtitulem „Gender, věk a stárnutí“ vychází v době, kdy odešla první dáma tématu Jiřina Šiklová (*17. 6. 1935 – † 22. 5. 2021). Její *Deník staré paní* jsem četla už jako doktorská studentka ve vydání nakladatelství Kalich z roku 2003. Dříve jasně růžové desky knížky jsou dnes vybledlé do jemně růžového odstínu, který kontrastuje s křiklavě růžovou fixou označující mé poznámky v textu: „Lidé se raději přiznávají k tomu, že jsou nemocní, než k tomu, že jsou staří“ (s. 53), „(d)neska nebereme život jako úděl a chceme být soběstační i ve chvílích, kdy sotva dechu popadáme“ (s. 58).¹

Když jsem se probírala historií e-mailů, narazila jsem na naši první korespondenční výměnu z dubna roku 2005. Prosila jsem ji o nějaké názory do projektu, který se věnoval konceptu aktivního stárnutí: „*Mám vám odpovídat do e-mailu? Tak to vlepím do toho celku, to bude jako internetová diskuse? Zdravím Jiřina Šiklová,*“ zněla její první odpověď. „*Tak to píšu přímo do toho, opravdu jako asociace. Promiňte, že nějak je toho teď moc,*“ napsala záhy omluvně, aby tím jen podtrhla, že žádný dotaz, byť by přišel do toho nejhektičtějšího období, nezůstane nezodpovězen.

Tehdy její hlavní témata, jak podpořit koncept aktivního stárnutí, byla dvě – občanská společnost a vzdělávání: „*Občanská společnost – bariérou je nedostatek podpory rozvoje občanské společnosti z hlediska státu, podnikatelů, EU..., neboť zde není dostatečný počet velkorysých, bohatých donátorů pro tuto oblast. Občanská společnost je v ČR přehlížena. Projekty a psaní projektů a žádání o granty je příliš zprofesionalizováno, nově začínající „nedosáhnou“ na poskytované peníze. EU a její granty nutí k tzv. síťování a tato schopnost překračuje možnosti a schopnosti stárnoucích lidí tyto kontakty navazovat a takto formálně náročné projekty formulovat. Proto řada lokálních iniciativ starých lidí není realizována – nevytváří se subkultura starých lidí, neboť formálně je to pro ně náročné. Obdobně toto platí i pro svépomocné skupiny starých. Důchodový systém – bariérou je interpretace důchodu jako „daru, výsledku*

¹ Šiklová, J. 2003. *Deník staré paní*. Praha: Kalich.

*péče státu, společnosti o staré lidi, tedy oblast předsudků, hodnocení a sebehodnocení starých a jejich sebezpodceňování, případně chápání sebe jako „přítěžujících“. Reprodukce tohoto pohledu na staré u mladších věkových skupin. Naučená bezmocnost na podkladě desítek let existujícího státního systému, tzv. socialistického, a tím pádem přenášení odpovědnosti ze sebe na druhé, a hlavně na společnost, která se „má“ postarat. Bariérou na pracovním trhu je zdůrazňování „mladého“ kolektivu, týmu apod. a z toho vyplývající sebezpodceňování starých lidí a averze vůči nim. Rychle se měnící technologie postupů v práci a NEEXISTENCE základů specifické výuky starých lidí, tedy neexistence „pedagogických postupů, metodologie zvyšování kvalifikace pro stárnoucí věkové skupiny“ (osobní korespondence z 1. 5. 2005). Pojem „gerontoandragogika“ je přitom další, který na mne křiklavě růžově září na straně 104 *Deníku staré paní* a jehož absence ve veřejném diskursu a politických prioritách stále zoufale přetrvává. Bohužel ani „mladý a dynamický“ kolektiv v náborových inzerátech není žádnou minulostí.*

Do symbolického sousedství nás později kolem roku 2011–2012 svedl Jiří Hrabě, šéfredaktor časopisu *Vital Plus*, vydávaného pražskou organizací Elpida. Jiří nás vyzval k mezigeneračnímu sociologickému duelu na stránkách rubriky *Pohledy*. Tam vedle sebe na jedné straně ve dvou sloupcích sršela naše výměna názorů na témata jako prarodičovství nebo význam prostoru a prostředí ve stáří. Nevím, nakolik jsme splnily představu editora, že půjdeme generačně „na nože“, protože já jsem ve svém mladickém nerozumu „házela“ sociologickými koncepty, zatímco ona totéž vyjádřila srozumitelně ve své vlastní zkušenosti.

Postupem času jsem se snažila vybudovat tradici každoročního krátkého e-mailu jako přání k svátku. Byla jedinou Jiřinou, kterou jsem až donedávna znala, a to pro mne byla záminka se vždy alespoň krátce „připomenout“ a poptat se, jak se má. *„Díky, mám se dobře, ale honím se snad ještě více než v době, kdy jsem nebyla ještě v penzi. Asi proto, že vím, že čas se člověku krátí a přátelé odcházejí. Podnikáte něco k tomu roku aktivního stáří? Nějaké výzkumy? Jste teď zde, nebo s manželem někde ve Slovinsku? (nepletu si to?) Na čem pracujete? Já vedle těch rozhovorů teď něco dodělávám k více jak 40 let starému rukopisu (svému rukopisu, který nemohl být již vydán) o nové levici a hledám paralely. Jsou velké, až na to, že tehdy si mohli promítat své ideály do Číny, třetího světa, ... atd. Dnes? Snad do Grónska či Antarktidy, až jednou roztaje. Tak díky za gratulaci – Jiřina Šiklová“* (osobní korespondence z 15. 2. 2012).

Když se světem, a nakonec i Českou republikou, začala šířit pandemie covid-19, věděli jsme, že je zle. Ani ne tak ze zdravotního nebo ekonomického hlediska, tato rizika hlubokých dopadů na společnost neznámého trvání jsme si na jaře 2020 ještě nikdo neuměli představit, ale už tehdy začínalo být jasné, že se „cosi“ stane se „seniory“, tedy nejen s jejich těly, s jejich zdravotním stavem a úmrtností, ale vůbec s tím, kdo a kým jsou ve společnosti, jak je budována jejich skupinová i osobní identita a do

jakých struktur budou rámováni. Moje poslední zahraniční cesta tehdy na jaře byla na závěrečnou konferenci evropské akce COST nazvané „ROSEnet – Reducing Old-Age Social Exclusion: Collaborations in Research and Policy“, které předsedal Kieran Walsh z irského města Galway. Většina z téměř dvou set účastníků tehdy do Bruselu sice ještě přiletěla, ale ze dne na den jsme museli najít nové místo pro konání konference, protože budovy Evropské komise se už z epidemiologických důvodů uzavíraly pro veřejnost. Vnímali jsme, že se děje něco historického i pro náš obor a naše téma. Stárnutí si těžko mohlo předplatit lepší reklamu, ale zároveň nás výsledky projektu varovaly, že multidimenzionální sociální exkluze teď nabíjí novou municí. Profesor Walsh proto záhy definoval čtyři klíčové body o důstojnosti starších dospělých, které bychom měli mít při boji s pandemií na paměti tak, abychom „s vaničkou nevyhlídli i dítě“. Ze čtyř bodů² se stala tzv. galwayská výzva „Zastavme ageismus v době koronaviru“, kterou postupně podepsalo přes 500 signatářů z řad osobností, profesionálů i „běžných“ seniorů a seniorek. Jiřina Šiklová ji podepsala jako první z oslovených. Symbolicky pro náš vztah to byl zase duben, tentokrát 14. 4. 2020: „*ano, chci se připojit, připište tam moje jméno – tj. Jiřina Šiklová.*“

Naposledy jsem Jiřinu viděla o deset dní později, bez týdne přesně po patnácti letech od jejího prvního e-mailu. To setkání si pamatuji zcela živě. Bylo to při příležitosti pohřbu socioložky Markéty Sedláčkové, na němž promlouvala ke shromážděným smutečním hostům. Vzhledem k truchlivé příležitosti mi připadalo vhodné se v konverzaci zaměřit na něco optimistického, a tak jsem se Jiřiny zeptala, co nového píše. „*Nic. Až Vám bude tolik co mě, už vám to taky nebude připadat tak důležité se za něčím honit,*“ odpověděla pevným hlasem, aby mi zavdala na dlouhé dny přemýšlení o konečnosti, pravých významech života a nesmyslnosti běhu připomínajícího křečka v kulatém bubínku. Měla odpracováno. Vše podstatné už bylo řečeno a je nyní na nás jako pokračující generaci nést tyto odkazy dál, a dá-li Bůh, také je přetavit v lepší společnost. Nechť duše Jiřiny Šiklové odpočívá v pokoji, ale její ideje burcují dál!

² Podrobněji: <http://rosenetcost.com/combating-exclusions-and-ageism-for-older-people-during-the-covid-19-pandemic/>. Čtyři teze tzv. galwayské výzvy: 1) Reakce státu a společnosti na covid-19 si musí být vědoma přímých vyloučení postihujících starší občany jako výslednice politik a strategií, jež byly zavedeny v rámci boje proti viru, a tam, kde je to možné, kompenzovat tyto negativní okolnosti podporou a aktivitou. 2) Neustále musíme dbát na to, aby ošetření pacientů nakažených covidem-19 i další formy alokace zdrojů v souvislosti s krizí byly prováděny na základě potřeby, a nikoliv na základě prosté věkové hranice. 3) Při zavádění politik a strategií k ochraně starších lidí během pandemie covidu-19 nesmíme ignorovat heterogenitu starší populace ani chápat starší občany jako vysoce zranitelné a pasivní jedince a ignorovat tak jejich příspěvek k úsilí postavit se pandemii. 4) Politiky a strategie zaměřené na boj proti covidu-19 nesmí být postavené na problematizaci stárnutí a starších lidí v kontextu krize, ani sloužit k destabilizaci výrazné solidarity mezi generacemi, jíž jsme v současné době svědky. Celá kampaň je přístupná česky na: <https://www.ageismus.cz/>.